

Arnela Borovac-Bekaj, mr. znanstvenih i odgojnih nauka iz oblasti inkluzije

Ul. Azize Šaćirbegovića

71000 Sarajevo

Tel. 061278095

„USLOVI I PRETPOSTAVKE ZA USPJEŠNU IMPLEMENTACIJU INKLUZIJE“

UVOD

Cjelokupan proces promjena predviđen reformom obrazovanja, neizbježan je zbog činjenice da će se svijet u kojem će nove generacije djece živjeti, mijenjati, četiri puta brže od naših škola. Istovremeno, promjene u sistemu odgoja i obrazovanja predstavljaju priliku da se otklone slabosti postojeće osnovne škole i stvore temelji za modernizaciju i poboljšavanje kvalitete, te veću demokratizaciju i humanizaciju obrazovnog sistema općenito.

U središtu nove koncepcije osnovne škole jeste dijete, njegovi interesi i potrebe te je cilj osigurati svakom učeniku jednake mogućnosti obrazovanja, i ostvariti uzajamnu saradnju učenika i nastavnika u procesu učenja i nastave.

Aktuelna istraživanja iz oblasti specijalne pedagogije sve više ukazuje na potrebu implementacije inkluzivnog obrazovanja u redovne devetogodišnje osnovne škole s ciljem da na prirodan način osiguraju učeniku s teškoćama u razvoju da vidi sebe kao cijenjenog i potrebnog člana školske zajednice u svakom pogledu. Važno je spomenuti da različitosti ne smiju biti posmatrane kao problem, već kao izvor bogatstva u procesu učenja svih; inkluzija je usmjerena unaprijeđenju školske prakse usavršavanju školskog osoblja u jednakoj mjeri kao i njihovih učenika; kao i izgrađivanju novog kvaliteta između škole i društva.

Sa druge strane, koliko je različito poimanje inkluzije toliko su različiti i stavovi i mišljenja o pristupu i sprovođenju inkluzije u devetogodišnjim osnovnim školama. Inkluzija u obrazovanju je proces povećavanja učešća svih učenika i smanjivanje njihove isključenosti u matičnim kulturama, nastavnim procesima lokalnih škola; kao i pravo svih učenika na obrazovanje u lokalnoj zajednici. Ovo sa druge strane ne znači da treba dopustiti da se izgubi tradicija kojom se želi razviti osjećaj društvene zajednice za toleranciju i razvoj pozitivnih stavova prema osobama koje su „drugačije“.

Ne treba zaboraviti da je krajnji ishod i svrha obrazovanja unapređenje kvalitete života, a da puteve, koji mladim ljudima pomažu u ovom veoma značajnom procesu, treba prilagoditi njihovim sposobnostima, potrebama i interesovanjima, kako bi se on što uspješnije okončao na dobrobit svih.

OD SEGRAGACIJE KA INKLUZIJU

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka u mnogim zemljama razvijenog svijeta doneseni su zakoni koji određuju da svoj djeci sa teškoćama u razvoju se mora osigurati sudjelovanje u odgovarajućim odgojno-obrazovnim uvjetima. Tako npr. u Norveškoj Zakonom o obrazovanju iz 1969.godine otvaraju se mogućnosti ulaska djeci sa teškoćama u razvoju u redovne škole. U Danskoj odlukom vlade od 1972.godine reguliše se problematika integracije i pružanja pomoći predškolskog odgoja. U SAD-U je 1975. godine donesen zakonski akt kojim se reguliše pravo svoj djeci da se školuju u redovnim osnovnim školama (zbog kulturoloških razloga). U Italiji se 1971. godine Zakonom o školstvu navodi da je obavezno obrazovanje djece sa teškoćama u razvoju i da se ono mora provoditi u redovnim razredima redovnih škola, osim kada je u pitanju kod djeteta ozbiljan nedostatak intelektualnosti ili fizički hendikep koji je takav da sprečava uspješan proces učenja u redovnim razredima. U Engleskoj i Veljskoj Zakonom o obrazovanju iz 1976. i 1981. godine donijeta je odredba da se djeca sa posebnim potrebama uključuju u redovnu nastavu. Već tada se počelo graditi zakonsko uporište za stvaranje sistema u kojem svoj djeci mora biti osigurano primjereno opće obrazovanje u najmanje reaktivnoj sredini, bez obzira na oblik djetetovih poteškoća. Tako se unutar općeg sistema odgoja i obrazovanja počeo razvijati sistem posebnog odgoja i obrazovanja kojeg iz današnje perspektive možemo nazvati segregacijom ili segregacijskim sistemom. U obrazovnom smislu ovakav sistem je pokazao određen napredak, ali se pokazalo da za djecu i omladinu koja izađu iz ovakvog sistema najčešće ne postoji budućnost u smislu društvenog života i djelatnosti, tj. osposobljenosti za samostalan život nakon završenog školovanja. Grupe autora NAZBE je u svojoj analizi navedenih problema, na osnovu longitudinalnih istraživanja izdvojila dva osnovna razloga neuspjeha posebnog odgojno-obrazovnog sistema. Prvi je razlog segregacija djece sa

posebnim potrebama u posebnim školama i samim tim njihovo negativno obilježavanje. Drugi je razlog neefikasna praksa mainstreaming-sistem odgoja i obrazovanja. Gartner i Lipsky (1987.) također naglašavaju da ovakav sistem koji je izdvojen zasebno od redovnog sistema odgoja i obrazovanja ograničava pokušaje društva da djecu sa posebnim potrebama uključi u društveni život. Da bi se pobjeglo od segregacijskog sistema odgoja i obrazovanja djece sa posebnim potrebama razvija se tzv. mainstreaming - sistem odgoja i obrazovanja koji uključuje djecu sa posebnim potrebama u redovnu osnovnu školu, s tim da savladavaju posebni posebni odgojno-obrazovni program u redovnom razredu, uz dodatni individualni rad ili dio dana provede u redovnom, a dio dana u posebnom razredu. U takvom sistemu djeca su u konfuziji jer ne znaju gdje pripadaju. Djeca sa posebnim potrebama se često posmatraju kao dodatak odjeljenju. Sa druge strane javlja se problem neprimjerenosti posebnih programa u smislu prezahitjivosti ili izostavljanja važnih obrazovnih sadržaja pri čemu se gubi kvalitet poučavanja. Ipak, ovaj sistem, bez obzira na sve poteškoće, se pokazao pozitivnije od potpune segregacije, a djeca sa posebnim potrebama koji bar dio dana provode sa vršnjacima bez teškoće, u redovnom razredu su manje društveno izolirani i veća je vjerovatnost da će se uspješno uklopiti u širu društvenu zajednicu. Usljed istrživanja i utrdivanja teškoća i nedostataka navedenih sistema nastala je težnja ka primjerenijim i sveobuhvatnijim sistemu koji neće se posebno izdvajati niti u bilo kojem slučaju obilježavati djecu sa teškoćama u razvoju. Teoretsko polazište ovog sistem je pojam inkluzivnosti, a danas se već u razvijenim evropskim zemljama, kao i u SAD-u i Kanadi, razvijaju i primjenjuju inkluzivni odgojno-obrazovni procesi.

ZAKONSKI OKVIR KAO PRETPOSTAVKA INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

Do sada se, uglavnom, školovanje provodilo na segregirajući način (specijalna odjeljenja pri redovnim školama ili specijalne škole). Polazeći od Dokumenta o reformi koji su potpisali ministri obrazovanja, nauke, kulture i sporta u Briselu, u novembru 2002., a provedba reforme započinje školske 2004. / 2005, urađeni su zakoni kojima se precizno uređuje i organizuje zvanično obrazovni sistem. To je prijega svega Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju donešen u ljeto 2003, a usvojila ga je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine i Zakon o osnovnom obrazovanju u Republici Srpskoj. 2007. godine je usvojen Okvirni Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju "Pravo na jednak pristup i jednake mogućnosti za predškolsku djecu" koji treba biti polazna osnova za kantonalne (entitetske) zakone (Službeni glasnik BiH, broj 88/07). Okvirnim Zakonom je regulisano da je svako dijete obavezno da pohađa predškolsku ustanovu, najmanje jednu godinu prije početka osnovnog obrazovanja, i da kantonalne vlasti moraju osigurati prioritet za uključivanje djece iz socijalno siromašnih porodica, djece sa posebnim potrebama i Romske djece. U ovim zakonima je predviđeno odgajanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Zakoni prepoznaje potrebu inkluzivnog odgoja i obrazovanja i predstavlja temelj za propise koji proizilaze iz njega, a usmjereni su ka razvijanju i implementaciji inkluzije. U okviru aktivnosti koje se provode na nivou Federacije BiH, a koje se odnose na reformu osnovnog obrazovanja, Koordinacija ministara Federacije BiH donijela je Model dokumenta DJECA S POSEBNIM POTREBAMA U MLAĐIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE, kao najznačajniji praktični korak u procesu uvođenja inkluzivnog pristupa obrazovanja i izuzetno značajan upućujući dokument nastavnicima u realizaciji sadržaja Nastavnog plana i programa. Ovaj dokument se odnosi na rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama u redovnim osnovnim školama i zasnovan je na pozitivnim praktičnim i naučnim dostignućima iz ove oblasti. Okvirni zakon i razna dokumenta kasnije donesena imaju za cilj da podrže inkluziju u redovnim osnovnim školama i pozitivno da je promiovišu.

U Okvirnom Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH ističe se da su obrazovne ustanove, tj. vrtići i škole obavezne da obezbijede odgoj i obrazovanje za sve učenike pod jednakim uslovima na teritoriji BiH. U članu 3. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju između ostalog se ističe :

- a) Omogućavanje pristupa znanju kao osnovi za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem živi;
- b) Obezbeđivanje optimalnog razvoja za svako lice, uključujući i ona sa posebnim potrebama, u skladu sa njihovim uzrastom, mogućnostima, mentalnim i fizičkim sposobnostima;

c) Promocija poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i priprema svakog lica za život u društvu koje poštuje principe demokratije i vladavine zakona;

d) Obezbjediavanje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnosti izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na pol, rasu, nacionanu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge osobine.

Mladi i djeca sa posebnim potrebama stižu obrazovanje u redovnim školama prema programima prilagođenim njihovim potrebama. Svaka škola je dužna za svakog učenika sa posebnim potrebama, uz obavezno određivanje defektokloškog i logopedskog statusa da izradi individualizirani nastavni plan i program i to je istaknuto u Članu 19. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH. Djeca sa ozbiljnim smetnjama i teškoćama u razvoju mogu se djelimično ili u potpunosti odgajati i obrazovati u specijalnim obrazovnim ustanovama, u slučaju kada je nemoguće pružiti obrazovanje u redovnim školama.

P r i l a g o đ e n i program je individualizirani program zasnovan na pretpostavkama:

- Poznavanje realnog stupnja učenikovog znanja i njegovih sposobnosti

- Poznavanje karakteristika ličnosti djeteta koje mogu utjecati na brže ili sporije napredovanje (preosjetljivost, indiferentnost, razdražljivost, sklonost nepredvidivim reakcijama)

- Poznavanje dječijih želja, u čemu je uspješno

- Definiranje ciljeva odgojno-obrazovnog procesa u skladu s karakteristikama odjeljenja i individualnih potreba učenika

- Postavljanje kraćih ciljeva, slijeda prioriteta (socijalizacija, veoma jednostavni sadržaji, osjećanje sigurnosti, pa potom povećavanje zahtjeva)

- Po mogućnosti predvidjeti koliko učenik sudjeluje u realizaciji obaveza u okviru zajedničkog programa, a gdje je potreban poseban pristup.

Utvrđivanjem zakonske regulative uspostavljeni su precizniji okviri za funkcionalnije uključivanje djece sa posebnim potrebama u odgovarajuće obrazovne programe na svim nivoima.

USLOVI ZA USPJEŠNO UKLJUČIVANJE DJECE SA POSEBNIM POTREBAMA

Inkluzivno vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama zahtjeva određene uslove koje različite institucije ili pojedinci moraju realizirati.

Vladini i lokalni organi moraju:

- Principe inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja unijeti u zakonske i druge dokumente, te preporuke

- Uzimati u obzir filozofiju inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja

- Osigurati uslove za razvijanje inkluzivne prakse na lokalnoj ravni

Prihvatiti uključivanje djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama kao važan društveni zadatak

- Uzimati u obzir različitost i fleksibilnost pri uključivanju djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama: metode koje se koriste za ocjenjivanje kvaliteta škole moraju stimulisati inkluziju umjesto da je spriječavaju

- Razvijati i finansijski podržavati proučavanje različitih mogućnosti uključivanja djece sa posebnim potrebama (sa financiranjem istraživanja, seminara, traženjem dobrih primjera iz prakse, itd)

Stručni radnici moraju:

-Prepoznati vezu među inkluzivnim vaspitanjem i obrazovanjem te uzimati u obzir različitosti svih (glede spola, rase, jezika, vjere, kulturne razlike, itd) potrebno je razviti pozitivan odnos do sve djece i njihovih roditelja

-Razumjeti inkluzivno vaspitanje i obrazovanje kao važan dio organizacije stvarnog proces uključivanja djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama u redovnu sredinu i ne samo kao fizički smještaj djeteta u grupu ili razred.

-Osigurati djeci sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama odgovarajuće uslove za razvoj njihovih potencijala što znači brzo otkrivanje i dobro dijagnosticiranje njihovih posebnih potreba, tretiranje sa odgovarajućim metodama i oblicima rada te materijalne resurse

-Fleksibilno prilagođavati kurikulum

-Sudjelovati sa lokalnim organima koji mogu pomoći u odklanjanju prepreka (npr. negativnih stavova, arhitektonskih prepreka, itd) za uključivanje djece sa posebnim odgojno obrazovnim potrebama

-Biti svjestni da uključivanje djece sa posebnim potrebama zahtjeva surađivanje svih radnika na školi (i domar ili čistačica mogu pripomoći ka uspješnijem uključivanju određenog djeteta u redovnu sredinu) i često savjetovanje spoljnih stručnjaka

-Stručni radnici moraju imati mogućnost za profesionalni razvoj (seminari, savjetovanje, nabavka stručne literature, timski rad, supervizija, itd)

-Tražiti na državnom i lokalnom nivou potrebna finansijska sredstva i rasporediti ih tako da imaju i djeca sa posebnim potrebama odgovarajuće uslove, kao npr. prilagođena pomagala i gradiva u učenju, dodatnu stručnu pomoć.

Da bi uključivanje djece sa posebnim potrebama bilo uspješno neka istraživanja su pokazala da je potrebno:

- Vjerovanje učitelja/nastavnika da se djeca trebaju da školuju u redovnim školama,
- Vjeruju da mogu odgajati i obrazovati ovu djecu,
- Vjeruju da će ova djeca postati korisni članovi društva.

Iz navedenog se može zaključiti da nije dovoljno samo smjestiti sve učenike s posebnim potrebama u redovne škole da bi se riješio problem segregacije i diskriminacije, jer nema veće diskriminacije od fizičkog uključivanja djece s posebnim potrebama bez odgovarajuće podrške i osjećaja pripadanja grupi vršnjaka.

KORISTI OD INKLUZIJE

Inkluzivno obrazovanje može pomoći da se prekine krug siromaštva i isključenosti

Ometeneost u razvoju i siromaštvo su usko povezani. Siromašna djeca imaju manje mogućnosti za ranu intervenciju i podršku i za njih je vjerovatnije da će imati dugotrajne razvojne teškoće. Sa druge strane, porodice u kojima je dijete sa razvojnom teškoćom će se boriti sa siromaštvom zbog izazova, uključujući negativne stavove, probleme sa mobilnošću, zarađivanjem i sl. Djeca i porodice koje se nose sa razvojnom teškoćom sistematski su isključene i što su siromašnije to je veća vjerovatnoća da će biti isključena. Obrazovanje može da pruži praktične vještine i znanja potrebna da se prekine krug siromaštva. Ali inkluzija ide dalje do pružanja prilike djeci sa posebnim potrebama da se bore sa predrasudama, da postanu vidljivi i steknu samopuzdanje, da govore za sebe i da grade sopstvenu budućnost u okviru redovnih škola unutar šire društvene zajednice.

Inkluzija omogućava djeci sa posebnim potrebama da ostanu u krugu svoje porodice i društvene zajednice

Smještanje djece sa posebnim potrebama u škole i institucije van njihovih domova i porodica u kojima bi pohađali specijalne škole internatskog tipa je suprotno njihovim pravima na dom, porodicu, i uključenost u širu društvenu zajednicu. Iz ovih razloga inkluzija je posvećena promovisanju prakse života u zajednici. Prethodna iskustva u pružanju pomoći u specijalnim školama internatskog tipa potvrdila su značaj mogućnosti da djeca ostanu u okrilju svoj porodice gdje god je to moguće.

Inkluzija može podići kvalitetu obrazovanja na viši nivo

Inkluzija može djelovati kao katalizator promjena u obrazovanju, vodeći ka postizanju kvalitete. Uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne osnovne škole, prvenstveno predstavlja izazov za nastavnike i učitelje da razviju bolje pristupe i metode poučavanja u čijem je centru dijete. Nastavnici i učitelji često misle da su im potrebne specijalne vještine kako bi poučavali djecu sa posebnim potrebama, ali mnogobrojna iskustva kod nas i u svijetu pokazuju da u većini slučajeva djeca sa posebnim potrebama mogu biti uključena kroz jednu dobru, jasnu i pristupačnu nastavu koja daje podstrek aktivnom učešću djece. Sve su ovo vještine koje se potrebne nastavnicima i učiteljima da bi svojoj djeci pružili kvalitetno obrazovanje, imala ona smetnje u razvoju ili ne.

Inkluzija može pomoći u borbi sa diskriminacijom

Diskriminacija prema djeci i osobama sa smetnjama u razvoju prisutna su u društvu zbog nedostatka svijesti i informacija, kao malo ili nimalo iskustva žuivljenja u blizini djece i osoba sa smetnjama u razvoju. Teško je srušiti ove barijere, ali iskustva su pokazala da u okvirima pravog konteksta djeca mogu bolje prihvatiti razlike od osraslih. Ukoliko djeca idu u školu sa djetetom koje ima smetnju u razvoju naučiće da ne pravi diskriminaciju i to predstavlja lekciju za čitav život.

„...od ovog programa svi imaju koristi. Djeca koja nemaju razvojne teškoće imaju koristi od interakcije: oni puno uče od djece ometene u razvoju, npr. društvenu odgovornost. Dugo smo se pitali : „Kako možemo da odgovorimo individualnim potrebama?“, ali tek smo sa ovim programom razumijeli kako to da uradimo...prekinuti ovaj program bilo bi kao tražiti od grešnika koji se pokajao da se vrati svojim grijesima. Obrazovanje je za sve!“

Pokrajinski službenik za obrazovanje, Lesoto

Inkluzija promoviše širu inkluziju

Inkluzija promoviše aktivnost koje pomažu djeci sa posebnim potrebama da razviju svoj puni individualni potencijal, postanu samostalni i učestvuju u široj društvenoj zajednici. U isto vrijeme, inkluzija se bori protiv diskriminacije u društvu, pomažući roditeljima da misle pozitivno o svojoj djeci sa smetnjama u razvoju i promovišući širu društvenu inkluziju.

NAČINI PODRŠKE INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU

Ovdje ćemo spomenuti načine podrške inkluziji tako što će biti navedeni:

Promovisanje pozitivnih stavova

Nedostatak znanja u društvu, pogrešne informacije i negativni stavovi prema djeci i osobama sa posebnim potrebama vode direktno ka isključivanju tih osoba iz obrazovanja a i isključivanju i odbacivanju od strane društvene zajednice. Tamo gde su djeca sa posebnim potrebama stalno potcjenjena i gdje se njihovi kapaciteti, prava i potrebe omalovažavaju, oni će najvjerojatnije razviti nisko samopoštovanje i osjećaj manje vrijednosti i imat će negativne stavove prema sebi i svojim sposobnostima. Zbog toga se u svim društvima i javlja potreba za podizanjem svijesti da je svako dijete individua i da je jedinstveno i različito. Također javlja se i svijest o tome

da djeca sa posebnim potrebama imaju ista prava, potrebe i težnje kao i sva djeca koja su „drugačija“ od njih. Rad na stvaranju pozitivnih stavova prema djeci i osobama sa posebnim potrebama je vrlo važan segment na svim nivoima u društvu-dijete, porodica, zajednica-da bi se suprostavilo strahu, nerazmijevanju i negativnim stavovima. Najdjelotvorniji način za ovo je kroz učešće ljudi i djece sa posebnim potrebama.

Promovisanje rane intervencije

Najveći utjecaj na kvalitetu života djece sa posebnim potrebama može biti postignut u ranom djetinjstvu. Tada će i rana intervencija imati veći utjecaj nego neka kasnija intervencija tokom života. Drugim riječima, što je ranija intervencija to je veći utjecaj na djetetov dalji razvoj.

Promovisanje pozitivnih stavova za ugledanje

Svoj djeci je potreban pozitivan model kojeg će oponašati i na njega se ugledati. Pozitivni modeli za ugledanje među odraslima su suštinski za razvoj samopoštovanja i samovrijednosti kod djece. Međutim, mnoga djeca sa posebnim potrebama tokom svog odrastanja nemaju mogućnosti niti prilike da sretnu nekog odraslog sa razvojnim teškoćama tako da ne razumiju šta će odrastanje značiti z anjih. Djeca sa posebnim potrebama mogu da odrastaju u izolovanijim uslovima nego npr. neka djeca iz drugih grupa koja se suočavaju sa diskriminacijom, zato što je većina djece sa posebnim potrebama rođena od roditelja bez razvojnih teškoća, a većina odraslih sa najozbiljnijim smetnjama u razvoju dobijaju djecu bez razvojnih teškoća. Idealno bi bilo kad bi odrasli sa posebnim potrebama bili uključeni na neki način u obrazovanje djece sa razvojnim teškoćama. Ovo bi npr. moglo biti realizovano putem kućnih posjeta. Odrasli sa posebnim potrebama bi mogli npr. da pomažu u pripremanu djece sa teškoćama u razvoju za školu, a istovremeno bi ohrabrivljali roditelje da obrazovanje vrijedi i da je potrebno.

Podrška promjeni sistema u obrazovanju

Uvođenje inkluzije u odgojno obrazovni sistem zahtijeva promjene u kurikulumu, školovanju nastavnika, nastavnoj metodologiji i stavovima nastavnika. Idealno bi bilo kada bi se te promjene odigrale prije uključivanja djece sa posebnim potrebama u škole. U mnogim zemljama školovanje nastavnika za rad sa djecom sa teškoćama u razvoju organizivano je posebno. Ako bi se od svih nastavnika i učitelja očekivalo da podučavaju djecom sa širokom lepezom sposobnosti i razvojnih teškoća, onda bi njihovo školovanje trebalo da održava to. Isto tako ako je uloga defektologa da mijenja stvari unutar jednog inkluzivnog obrazovnog sistema oni također moraju da imaju odgovarajuće školovanje koje bi omogućilo da preuzmu ulogu podrške lokalnim školama u colju podrške implementacije inkluzije.

Promovisanje inkluzivnog okruženja za učenje

Glavni dio inkluzivnog obrazovanja jeste stvaranje adekvatnog i prije svega toplog i srdačnog okruženja u kome sva djeca mogu da uče. Djeci je potrebna stimulativna sredina za učenje kako bi razumijeli ono što se podučava i da bi bili sposobni da komuniciraju i sarađuju sa svojim vršnjacima i nastavnicima. Ovo zahtijeva prilagođavanje nastavnih metoda, oblika rada, nastavnih sredstava i rasporeda prije nego što se djeca prilagode postojećim metodama. Takvo prilagođavanje bit će od koristi za kvalitetno obrazovanje za svu djecu ne samo za onu sa posebnim potrebama.

Podrška razvoju odgovarajuće politike

Negativna politika sve više ometa proces implementacije inkluzije u redovne osnovne škole nego što bi ga ometalo njeno nepostojanje. Pravo sve djece sa posebnim potrebama na obrazovanje je garantovano od strane onih zemalja koje su potpisale Konvenciju o pravim adjeteta UN. Međutim, malo je onih zemalja koje su formirale sopstvene jasne politike za djecu sa posebnim potrebama. U ovom trenutku najznačajniji primjeri zemalja u kojima se zaista sprovodi inkluzija su Južna Afrika i Uganda. U Lesotu je politika donesena prije mnogi godina, ali vlada se suočila s problemom nedostatka povjerenja i ekspertize za sprovođenje te politike.

LITERATURA:

1. Dautović N.: „Inkluzivna kultura školske zajednice, iskustva, potrebe i linije razvoja“ , Udruženje život sa down sindromom, Sarajevo, februar, 2009. god.
2. Hadžialagić, M., Hatibović, Ć., Smailagić, V., „Djeca sa posebnim potrebama-nastavnici i studenti u stjecanju znanja o različitostima“, Centar za dokumentaciju i inovacije, Tuzla, 2008.
3. Johnsen H.B. i drugi, „Razred u pravcu inkluzije“ Unipub forlag, Sarajevo, Novembar, 2007. god.
4. Zbornik Radova „Inkluzija u školstvu BiH“ Sarajevo, maj, 2003.god.
5. „Vodič kroz inkluziju u obrazovanju“ Duga, Sarajevo, 2006.god.
6. Pehar, L. „Inkluzija u školstvu BiH“, Sarajevo, 2003
7. Pehar L.: „Psihološke posljedice reforme osnovne škole“ , JP NIO Službeni list BiH, Sarajevo, 2007.god.
8. Novović T, Dimitrijević V, Đurović M.: „Inkluzivno Obrazovanje, vrtić i škola po mjeri djeteta“ , Save the children UK, Podgorica 2008. god.
9. Šarenac, O. „Inkluzija ili potpuno uključivanje, Djeca sa posebnim potrebama“-zbornik radova, Institucija ombudsmana FBiH-ODJEL ZA ORAVA DJETETA, Sarajevo, 1998. god.
10. Web adrese:
<http://www.nastava.yolasite.com>
[http:// www.roda.hr/tekstovi](http://www.roda.hr/tekstovi)
[http:// www.inkluzija.org/](http://www.inkluzija.org/)
<http://www.portal.monks.ba>
[http:// www.unicef.org/bih/ba](http://www.unicef.org/bih/ba)
[http:// www.djeca.org](http://www.djeca.org)
[http:// www.oszd.edu.ba](http://www.oszd.edu.ba)
[http:// www.downsy.ba](http://www.downsy.ba)